

מרחב המגורים הישראלי
השכונה הדרומית, טייבה

How to cite:

'Southern Neighborhood, Tayibe', Laboratory for Contemporary Urban Design, Tel Aviv University, July 2011
'השכונה הדרומית, טייבה', המעבדה לעיצוב עירוני, אוניברסיטת תל אביב, יולי 2011

מרחב המגורים הישראלי

פרויקט "מרחב המגורים הישראלי" הוקם על מנת ליצור מאגר ידע ראשוני על שכונות ישראליות, ותיקות וחדשות, כבסיס להשוואה וניתוח עתידיים. הפרויקט מציע מתודולוגיה אחידה ומקיפה, שאינה מתבססת רק על נתונים מספריים וסטטיסטיים אלא נשענת בעיקרה על ניתוח מרחבי איכותני בשילוב עם נתונים כמותיים. בכך, הפרויקט מחדש ותורם בשלוש רמות שונות: חשיפה של שכונות מגורים שאינן נמצאות על סדר היום באקדמיה או בפרקטיקה התכנונית, פיתוח מתודולוגיה למחקר השוואתי ורב תחומי של מרקמים עירוניים, וניתוח השוואתי של מרקמי המגורים שהוקמו בישראל בעשורים האחרונים.

"מרחב המגורים הישראלי" הינו פרויקט של המעבדה לעיצוב עירוני באוניברסיטת תל אביב. המעבדה עוסקת בשכלול הידע, המתודות וארגז הכלים העומדים לרשות המתכנן, האדריכל והגיאוגרף. באמצעות תהליך של פיתוח יצירתי וביקורתי, נחקרים הקשרים בין ההיבטים החברתיים והפיזיים בעיר ונבחנות אסטרטגיות ניסיוניות לקובעי מדיניות בנושאים של תכנון ועיצוב עירוני. כמסגרת תיווך בין הפרקטיקה לתיאוריה, המעבדה משמשת כמקום של ייצור והפצת ידע ומקדמת שיתופי פעולה עם רשויות, קהילות וחוקרים בתחום ההתחדשות והעיצוב העירוני.

ד"ר טלי חתוקה

המעבדה לעיצוב עירוני

החוג לגיאוגרפיה וסביבת האדם

אוניברסיטת תל אביב

”רצח כפול בטייבה. שני גברים נורו למוות מכלי רכב חולף באחד הרחובות בעיר. כוחות המשטרה הגיעו לזירה ומבצעים חיפוש אחר היורים.” עוד אירוע אלים בטייבה. בכך מסתכמת ההכרות של האזרח הישראלי הממוצע עם העיר. אם אינך מתגורר בטייבה או אם אין לך קרובים בעיר סביר להניח כי מעולם לא נכנסת לביקור שם. לרובנו היה זה ביקור ראשון. התחלנו את הסיור בשעה שמונה בבוקר ופגשנו בכניסה לעיר את נסרין שליוותה אותנו ברכבה לביתה. שתינו קפה ושוחחנו על המקום שצמח וקיבל מעמד של עיר אבל נותר עם מנטליות של כפר, מקום מסורתי עם כללים חברתיים ברורים. קשה להיות חריג כאן. גם במישור התכנוני המקום נותר כפר. ההכרזה על טייבה כעיר אולי מסייעת בהגדלת התקציבים אולם אין לה ביטוי ממשי ברמת התשתיות או הפרייקטים העירוניים. ואכן שיטוט ברחבי העיר נותן תחושה שהמקום צמח ללא תכנון או ארגון ברור – סביבה קשה להתמצאות למי שאינו תושב המקום. אולם, בניגוד לפיתוח הפנים עירוני (המושפע מן הדינמיקה החברתית-פנימית) גבולותיה של טייבה, כפי שהוגדרו על ידי תכנית המתאר, חד משמעיים. גבולות התוחמים באופן ברור את המשך הגדילה והצמיחה של העיר, כשיקוף של הלך הרוח האתנו-פוליטי בישראל.

הביקור בטייבה שונה מעט מן הסיורים האחרים שלנו. אנו נעזרים בנסרין ובסאג'ד כדי לנוע בעיר. גם רועי קופר, הצלם שלוקח חלק בפרייקט, מבקש להצטרף אלינו לסיור. ”בערים הערביות, אני אצטרף אליכם”, הוא מבקש, ”אחרת יהיה לי קשה לצלם. הם תמיד חושדים שאני ממס הכנסה או מאיזה גוף ממשלתי אחר.” המרחקים גדולים ואנו נעים בחלק גדול מהסיור בכלי הרכב. התחלנו במרכז הוותיק. הרחובות היו ריקים וחשופים והמרחב הציבורי היה מוזנח ושומם. בין הבתים, היוצרים רקמה צפופה של רחובות וסמטאות, פגשנו מבוגרים וצעירים יושבים על כסאות כתר פלסטיק, משוחחים ביניהם. ילד ומבוגר מתעמתים ביניהם. בתי קפה לגברים בלבד. המרחב הציבורי אינו שייך לנשים, ואין בו גם גני משחק לילדים או מרחבי התכנסות ציבוריים אחרים. הילה מזועזעת ומפצירה בנסרין לפתוח בית קפה לנשים. נסרין שותקת. כילדת העיר רמלה, עיר מעורבת בה היתה לה גמישות גבוהה יותר, לא ברור אם היא חושבת שזה רעיון מופרך או פשוט מרגישה רחוק מהמקום אותו היא מבקשת לעזוב.

משם נסענו לשכונה החדשה בחלק הדרומי של העיר. קשה היה לתפוס את גבולותיה. היעדר התשתיות יצר תחושה של בנייה אקראית, בתים גדולים ומפוארים בשום מקום, ביניהם כבישים סלולים באופן חלקי. מעבר לשדות המוריקים יכולנו לראות את צור יצחק ובניינה הגבוהים המסמנים לתושבי העיר את קצה גבול ההתפתחות האפשרית. כאן גם התפצלנו. רוני והילה יצאו לבקר בבתי, ג'סיקה, מירב, טלי ורועי שוטטו במרחב הציבורי. רועי, כצפוי, עורר את מירב תשומת לב והתושבים ביקשו לדעת מהו מצלם ועבור מי. ”אמרת לך, לא הייתי יכול לצלם לבד.” ג'סיקה מצלמת את העצים המעטים ברחוב שנשתלו על ידי בעלי הבתים. מירב מתמקדת במדרכות החלקיות. לא ברור מתי ואם בכלל יושלמו התשתיות. בפאתי השכונה, ניצב הקאנטרי קלאב העירוני. שומם, מוזנח. הזדמנות מוחמצת בעיר שאינה יכולה להרשות לעצמה פספוס כזה. שכנה עוצרת את הרכב לשאול אותנו מה אנו עושים במקום ומה אנו מצלמים. מתוך חצר בית סמוך עוקבים אחרי צעדינו. אחד הבתים מקושט בסרטים צבעוניים שמצביעים על חגיגה בבית המשפחה, וההדר של הבית אינו מתיישב עם שביל העפר ועם האבק של תנועת המכוניות. חצרות הבתים נטושות ונדמה שכולם מכונסים בבתיים. מידי פעם אנו רואים אישה יוצאת החוצה, תולה כביסה, מטאטה את המרפסת. ”יש פה יחסי שכנות, יש כאן קהילה?” שואלת ג'סיקה ומנסה להבין את ההבדלים בין טייבה לפרברים בארצות הברית. ”אין פה ממש קהילה” אומר סאג'ד. ”אבל, אם חסר משהו תלכו לבקש?” ממשיכה ג'סיקה. ”סוכר, חלב?” ”כאן לא מבקשים דברים

כאלה", מחייך סאג'ד. "טוב משהו אחר, לשמור על הילדים, ללכת לשמחות?" "כן, זה ברור." אומר סאג'ד. "אז יש כאן יחסי קהילה" קובעת ג'סיקה. "כן, אבל לא כמו שאני מגדיר והייתי רוצה" שיחה קצרה שמחדדת את המשמעות המורכבת של המושג קהילה, הפרשנות שכל אחד מאיתנו נותן לו והאופן שזה מושפע מההקשר החברתי-פוליטי והרקמה הבנויה.

עייפים ומוכים מן החום חזרנו לבית של נסרין וסאג'ד. סאג'ד, מהנדס מכונות בחברת הייטק, מייצג את ה"דור הזקוף", הדור הצעיר החילוני שמבקש לחולל שינוי. אותו דור שהחליט לא להיכנע ו"לא לקבל כל דבר כגזירה שנופלת משמיים". יחד עם מספר חברים החליט לעשות משהו. נמאס לו שהעיר שלו הפכה לבית מלון. יוצאים לאכול בחוץ, לומדים בחוץ, עובדים בחוץ. "אני בגיל שאני חושב מה תפקידי בעולם הזה ומאז שנולדו הבנות אני מבין שאין מנוס. אנחנו רוצים לעשות מהפכה בטייבה, מהפכת תרבות. בטייבה מסגדים מפוארים אבל אין חוץ מזה כלום. אין חשיבה, אין דיון ציבורי אין התפתחות של יצירה ורעיונות חברתיים ופוליטיים. תרבות הפכה למילת גנאי והדת הפכה למיינסטרים. מקובל ללמד קוראן ולשיר קוראן אבל לא מלמדים את הילדים מי הם, על זהותם ותרבותם."

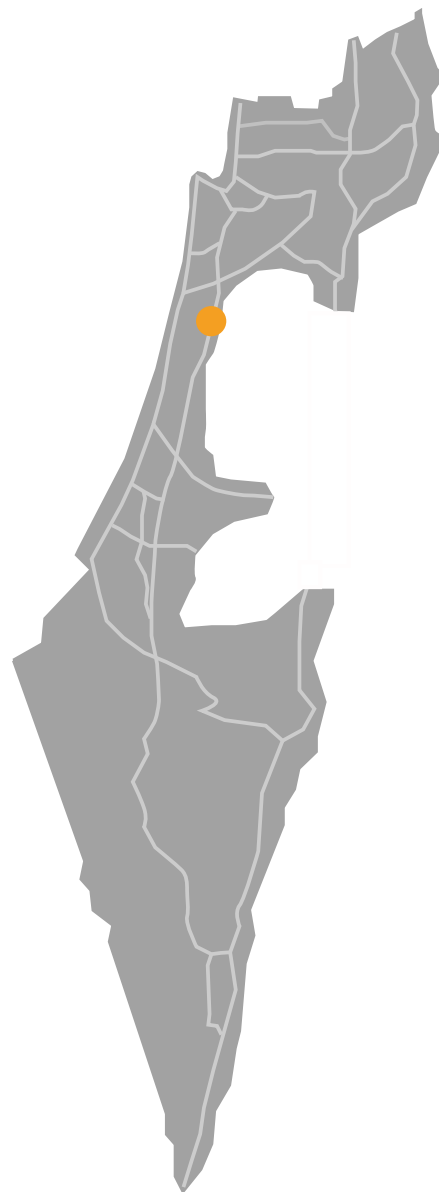
"תשרין" זהו שם העמותה של סאג'ד. "מסתבר שחודש תשרי הוא החודש של המהפכות", אומר לנו סאג'ד. "גם דוד גרוסמן אמר, אם אני זוכר נכון, שתשרי הוא חודש שיש בו עצבות אבל זה הרגע שלפני הפריחה של העצים והצמחים. וגם אנחנו מקווים לצמיחה. מקווים לעודד מעורבות של התושבים, שתהיה פעילות לבני הנוער, שתהיה תרבות, שמעמד הנשים יתחזק שיהיו עוד ארגונים כמו שלנו." לא היית מעדיף לעבור למקום אחר, יותר נוח? עיר מעורבת? אנו שואלים. "זה אתגר", אומר לנו סאג'ד, "הרבה פחות מעניין לגור בעיר אחרת."

22 ביולי, 2011

תעודת זהות*

הקמה: שנות ה-90
 מספר תושבים: 9,300
 גיל חציוני: 16.0
 מוסלמים: 99.7%
 ממוצע נפשות למשק בית: 3.9
 משקי בית עם בני 65 ומעלה: 11.3%
 משקי בית עם ילדים עד גיל 17: 68.5%
 צפיפות דיור ממוצעת במשקי הבית: 1.2
 גרים בדירה בבעלות: 97.9%
 גרים בדירה בשכירות: 0.6%
 בעלי מכונית אחת לפחות: 72.9%
 בעלי שתי מכוניות ויותר: 6.6%
 ממוצע טלפונים ניידים למשק בית: 1.0
 בעלי מחשב אישי: 54.7%
 בעלי מנוי לאינטרנט: 63.1%

* נתוני מפקד אוכלוסין 2008, למ"ס.
 כל הנתונים מתייחסים לאזורים סטטיסטיים 6 ו-8,
 שאינם תואמים במדויק את גבולות השכונה

מיקום טייבה

בנייה קיימת

בנייה התחלתית ועתידית

גבולות השכונה הדרומית בתוך העיר

טייבה, העיר השנייה בגודלה באזור 'המשולש', ממוקמת כתשעה קילומטרים צפונים-מזרחית לכפר סבא וכשלושה קילומטרים צפונית לכוכב יאיר. מדרום לעיר ממוקמים היישובים היהודים צור יצחק, צור נתן וכוכב יאיר, במערב, העיר קלנסווה, ובצפון, מעבר לקו הירוק, טול כרם. אוכלוסיית העיר מונה כ-36,800 תושבים ועל פי נתוני הלמ"ס (2008) העיר מדורגת באשכול 3 מתוך 10 בדירוג החברתי-כלכלי.

בשני העשורים האחרונים התפתחה טייבה בכיוון דרום-מזרח. שכונות חדשות שאוכלסו בעיקר על ידי תושבים ממרכז העיר הוותיק הוקמו על אדמות חקלאיות שהופשרו לבנייה בשנות ה-90. משפרי הדיור הינם לרוב בני מעמד סוציו-כלכלי גבוה, משכילים ובעלי מקצועות חופשיים, אך ביניהם ניתן למצוא גם תושבים אמידים פחות, שירשו חלקות אדמה באותם אזורים והחליטו לנצלן לצורך בניית בתים חדשים. מבחינת גילאים האוכלוסיה מגוונת וכוללת משפחות צעירות עם ילדים כמו גם זוגות מבוגרים.

מדובר ב"מגמה חברתית וכלכלית", מסביר ד"ר זוהיר טיבי שעבר בשנת 1997 מהעיר העתיקה (שם התגורר מעל בית הוריו) לבית בשכונה החדשה (שם הוא מתגורר יחד עם אשתו ושלושת בניהו). המעבר לשכונה החדשה סימלה עבור ד"ר טיבי, כמו גם עבור תושבים רבים שביצעו את אותו מהלך, את המעבר ממגורים רב-דוריים, הסמוכים למשפחה המורחבת, למגורים עצמאיים של המשפחה הגרעינית. "ההחלטה האישית שלנו היתה קשורה לחיפוש אחר רווחה", מסביר. "גרנו מעל ההורים בתנאים פחות טובים ובצפיפות יותר גבוהה. גרנו ארבעה אחים, אחד מעל השני, אחד ליד השני, וכשהתחלנו להתבסס החלטנו לעבור".

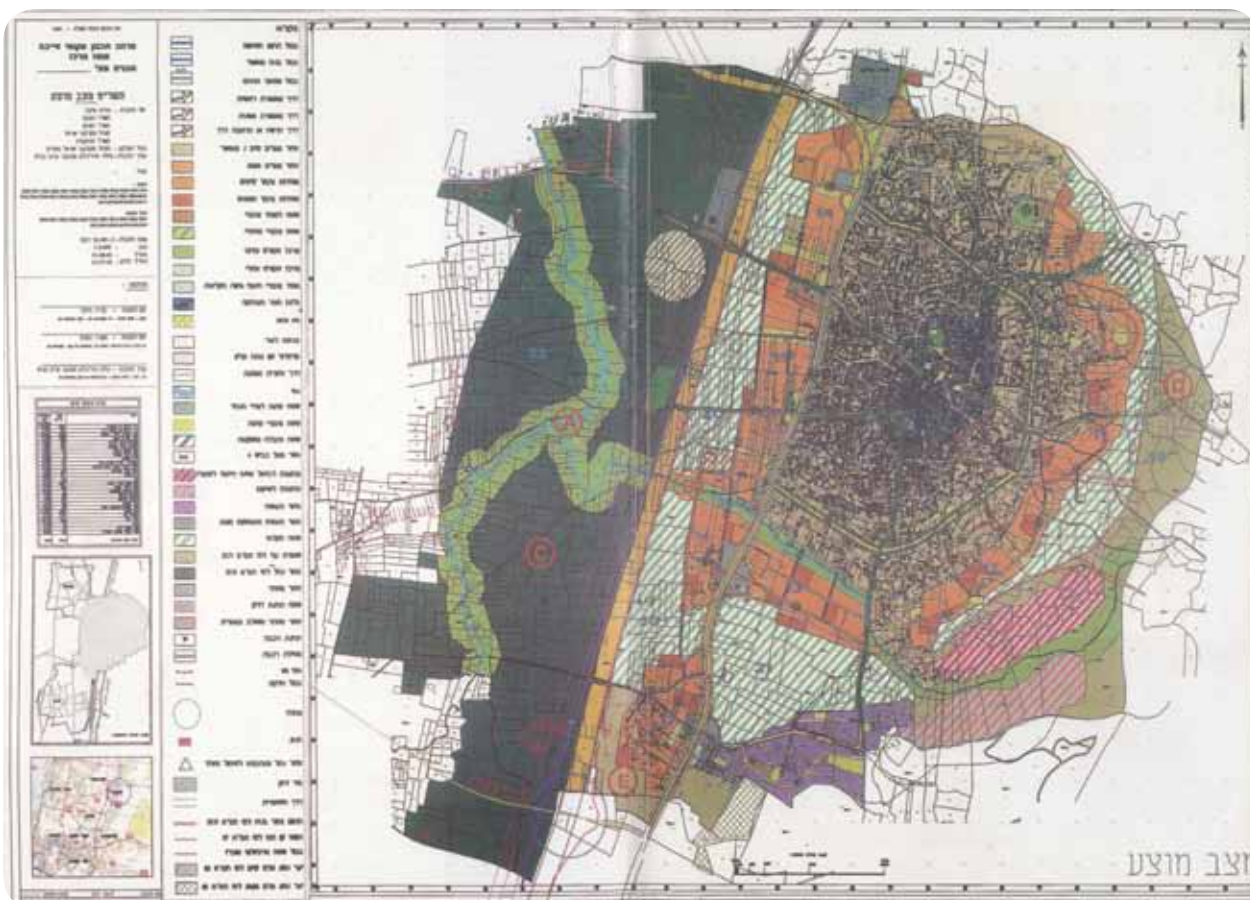

גבולות

הקו הירוק מגדיר את הגבול הצפוני והמזרחי של העיר, והגבול הדרומי של העיר תחום על ידי הישוב צור יצחק, ישוב יהודי חדש שאוכלס בשנת 2007. ממערב, התמונה סבוכה יותר. באופן רשמי, הגבול המוניציפאלי של העיר עובר מערבית לכביש שש, אך קיימת מחלוקת סביב גבולות הפיתוח של העיר בתוך גבול זה. תכנית המתאר של העיר, הנמצאת בתהליכים וטרם אושרה, קובעת את כביש שש כגבול ההתפתחות המערבי, כאשר השטח ממערב לכביש מיועד לשמורת טבע (סביב נחל אלכסנדר) וכן כולל שטחים שהופקעו לטובת תשתיות לאומיות (עבור כביש שש, מסילת הברזל ותחנת רכבת מתוכננת). בפועל, השטח הבנוי של העיר מצומצם עוד יותר ומגיע לפי שעה עד כביש 444, המקביל לכביש שש ממזרח. כך, בעוד העיר משתרעת על פני 18,500 דונם, בפועל רק כמחצית משטחה מיועד להתפתחות עירונית.

בתוך העיר, כביש טבעתי הקרוי בפי התושבים כביש 24 משמש כציר תנועה עירוני ראשי ונקודת ציון והתמצאות בתוך העיר. שם הכביש נגזר מרוחב הכביש, 24 מטרים. במרכז הגיאוגרפי של העיר מצוי הגרעין ההיסטורי ממנו התפתח הישוב.

למעט המרכז ההיסטורי והשכונה החדשה שהתפתחה בדרום העיר, אין חלוקה ברורה לשכונות או מתחמים. מעבר לכך, אין שמות לרחובות או מספרים לבתים, ולפיכך, לאדם שלא מן היישוב ההתמצאות בעיר עלולה להיות משימה קשה. באופן דומה, גם לשכונה החדשה בדרום טיבה אין שם מוגדר, וגבולות השכונה אינם מוגדרים או תחומים בצורה מובהקת. בפועל, היא ממוקמת בדרום מערב העיר, כאשר כביש 24 מהווה את גבולה הצפוני, ובדרום היא גובלת בשטחים חקלאיים ובאזור התעשייה הממוקמים בינה לבין היישוב השכן, צור יצחק.

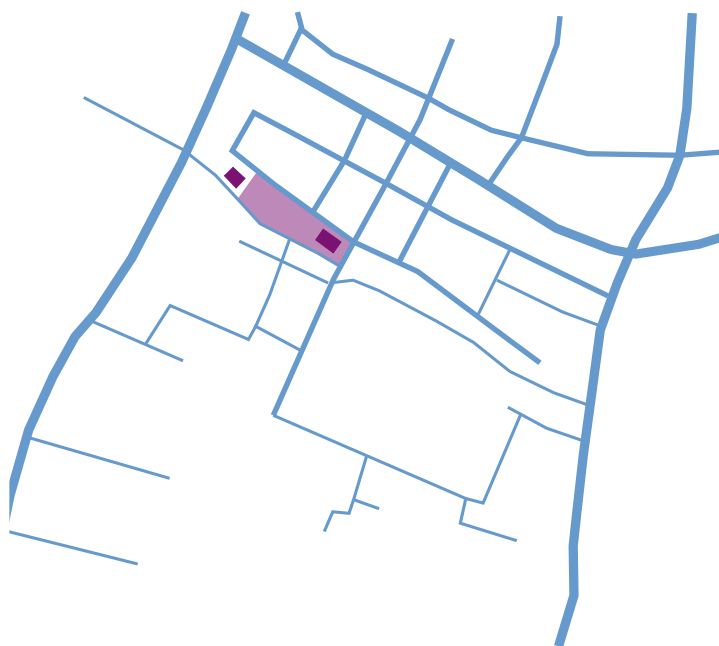

תכנית המתאר: מצב מוצע

תנועה

רוב ההתנהלות היומיומית בתוך העיר נעשית ברכב פרטי. בתוך העיר לא קיימת תחבורה ציבורית, למעט מוניות שירות הנוסעות לכיוון נתניה וכפר סבא. במרכז העיר מתקיימת פעילות ברחוב אולם בשאר חלקי העיר, הוותיקים והחדשים, כמעט ולא הבחנו בהולכי רגל, דבר שאינו מפתיע בהתחשב בכך שרחובות רבים אינם כוללים מדרכות. מצב עניינים זה מוביל לבעיות חניה ותנועה, בעיקר במרכז העיר, שם ממוקמים מרבית השירותים כגון בנקים וחנויות. בנוסף, בכביש 444, מהיציאה מהעיר לכיוון דרום, קיימים לעיתים קרובות עומסי תנועה מכיוון שלא הושלם הפיתוח של הכביש.

התלות ברכב הפרטי בולטת במיוחד בשכונה החדשה. מדי פעם נראו מכוניות שחצו את השכונה, אך בעת הסיור לא נראה אף אדם ברחוב. השהות שלנו ברחוב, בשילוב העובדה שהתהלכנו בשכונה ברגל, היתה יוצאת דופן במרחב הציבורי. אולי מכיוון והפיתוח של השכונה חדשה עוד לא הושלם, היא כוללת אחוז גבוה של כבישים ללא מוצא, חלקם בלתי סלולים, המסתיימים בשדות פתוחים או בשטח לא מעובד.

תנועה מוטורית

מבני ציבור ומרכזים מסחריים

מוקדים

במרכז העיר קיים מגוון של שירותים, כגון בנק, מרכז בריאות ובתי קפה (לגברים בלבד), שמצליחים למשוך קהל והיו הומים בעת הביקור, אך בו זמנית היה המרחב הציבורי שומם כמעט לחלוטין. כיכר קטנה רוצפה באבן לבנה והוקמו בה מקומות ישיבה בנויים, אך המקום אינו כולל שום הצללה, טבעית או מלאכותית, והיה ריק בעת הביקור. בצמוד לכיכר – מגרש ריק, מלא בחול, קוצים ואשפה. עמודי תאורה שבורים ומדרגת אבן בנויה מקיפים את המגרש. כל אלו מעידים כי אולי היתה כאן כוונה לעודד פעילות כלשהי, אך כיום לא נותר ממנה שריד. בכיכר השאהיד בעיר המצב דומה. הכיכר, המשמשת כמקום מפגש להפגנות ולאירועי תרבות, עומדת ריקה בימי חול רגילים.

למרות שתוכננה והוקמה בשנים האחרונות, בשכונה החדשה אין מרחבים ציבוריים; אין גני משחקים, אזורי שהייה, ספסלי רחוב ובמקרים רבים אין אפילו כביש סלול או מדרכה בנויה. מעבר לכך, למרות שנעשתה תכנית מסודרת לשכונה החדשה היא אינה כוללת שטח המיועד למבני ציבור כגון בתי ספר או גני ילדים. כיום, למשרד החינוך יש אישור לבנות שני בתי ספר נוספים בטייבה, אך הוא לא עושה זאת בגלל מחסור בשטחים מתאימים.

השטח הציבורי היחיד בשכונה החדשה הינו הקאנטרי קלאב, אשר שירת בעבר את כל תושבי העיר. הוא נבנה בתחילת שנות ה-90 ובתחילת ימיו הצליח לתפקד היטב. אולם, מצבו הדרדר עם השנים וכיום הוא עומד נטוש, מוזנח וסגור לציבור. על אחת החלקות הלא בנויות בשכונה הוקם מגרש כדורסל, שנראה מטופח ומושקע. בעת הסיור, הוא היה מוקף בסרטים צבעוניים, ושפת המדרכה מסביבו רוססה בכחול ולבן. עם זאת, זה אינו מרחב ציבורי המתחזק על ידי העירייה אלא פעולה נקודתית על שטח פרטי, ולכן תושבים שאינם בני המקום לא ירגישו בנוח לקחת לשם את ילדיהם.

תשתיות ותחזוקה

סאג'ד, תושב העיר, מסביר כי החל משנות ה-80 עברה טייבה תהליך של עיור מואץ, וכי בשנת 1990 הוכרה כעיר. עם זאת, הוא טוען, ההכרזה על הכפר כעיר לא שינתה את ההתנהלות של המקום ותושביו, וטייבה ממשיכה גם היום להתנהל ככפר, בעיקר בכל הנוגע לרמת התשתיות, השירותים והתחזוקה. במרכז העיר, רמת התחזוקה והתשתיות היו במצב רעוע. כל פנסי הרחוב (במידה והיו כאלה) נופצו, כבלי החשמל היו חשופים, בתים רבים היו נטושים ועל קירותיהם רוססו כתובת גרפיטי רבות, ביניהן צלבי קרס. גם אם נעשו פעולות, כגון החלפת ריצוף או סלילת כביש, הן נקודתיות ומינימליות. כך, למשל, סביב מצודה קטנה מהתקופה הממלוכית הוחלף לאחרונה הריצוף, אך במרחק של כמה מטרים בודדים ממנה הכביש עדיין הרוס לחלוטין ומלא עפר, בורות וסדקים.

בהתאם, גם בשכונה החדשה הכבישים לא תמיד סלולים, כמעט ואין מדרכות מסודרות ורציפות, וגם אם הן קיימות – לא תמיד הן מרוצפות ואין כמעט עצים וצמחייה לאורכן. ד"ר טיבי מספר כי הוא ושכניו נאלצו לשלם היטלי פיתוח גבוהים על מנת לסלול ולרצף את הרחוב בו הם מתגוררים, ועדיין, הרחובות הסמוכים אליו נותרו בלתי סלולים. מצב התשתיות בשכונה החדשה עומד בסתירה לטיפול והתחזוקה של המבנים הפרטיים. "התשתיות מפגרות אחרי הבניה", מסביר ד"ר טיבי, "אנשים בונים, אבל רק אחרי שנים מקבלים כביש וביוב".

בשיחות עם התושבים עלה, בין היתר, נושא תשלום המיסים למועצה. תושבים רבים אינם משלמים את המיסים. "זה סיפור הביצה והתרנגולת, אין תשתיות אז לא משלמים מיסים, ולכן אין כסף לביצוע תשתיות [...] אף תושב לא רוצה לשלם על משהו ששכנו לא משלם. על כן המועצה מתנהלת במצב של הישרדות, וחסרות יוזמות ציבוריות ופרטיות הנוגעות למרחב הציבורי", דברי ד"ר טיבי.

לעומת זאת, בכניסה הדרומית לעיר, כביש 24 מגונן בדשא ועצי נוי. כשאלנו את תושבי האזור על כך, תשובתם היתה: "זה ייהרס תוך חודשיים, אל דאגה..."

מבחינה מורפולוגית, קיים הבדל ברור בין השכונות החדשות למרכז העיר הוותיק. במרכז העיר הבנייה צפופה, מגובבת, צמודת דופן, לרוב בקו מגרש אפס ובבינוי שמגדיר את חלל הרחוב באופן ברור. לעומת זאת, בשכונות החדשות הפרצלציה מסודרת, אורתוגונאלית וברורה; המגרשים ברובם מלבניים ומישוריים ונעים בין 500 ל-1000 מ"ר. כל מבנה ניצב במרכז המגרש, מוקף בחצר ובגדר היקפית.

בעיר ניתן להבחין בשני טיפוסים מרכזיים של מבנים: הבית הרב-דורי והווילה הפרטית. הבית הרב-דורי הינו בניין בן שלוש עד חמש קומות המכיל מספר משפחות השייכות לאותו בית אב. ברוב המקרים, כל משפחה גרעינית גרה בדירה משלה המתפרשת על פני קומה שלמה. הווילה הפרטית כוללת שתיים עד שלוש קומות ומתגוררת בה משפחה גרעינית אחת. הבית הרב-דורי מצופה לרוב טיח, בעל פתחים חזרתיים ובנוי בסגנון פשוט יותר ביחס לווילות המציגות מגוון עשיר של חומרים, קישוטים ואלמנטים ארכיטקטוניים שונים.

הווילה הפרטית

הבית הרב דורי

המבנים, ובעיקר הווילות הפרטיות, שונים אלו מאלו מבחינת גודל, עיצוב ובחירת החומרים, לפי היכולת הכלכלית וההעדפה הסגנונית של בעל הנכס. כל מבנה בנוי בסגנון אחר ומחומרים מגוונים: אבן, עץ, טיח בצבעים שונים, גג שטוח, גג רעפים, פתחים מלבניים, פתחים קשתיים ועוד. אולם, למרות השונות בין המבנים, כל מבנה מייצר כלפי הרחוב חזית מרשימה, הכוללת גדר בנויה, שער כניסה לבית ולחנייה פרטית, צמחייה מטופחת וחלל כניסה מפואר.

הבית בו ביקרנו, של ד"ר זוהיר טיבי ובני משפחתו, כולל שלוש קומות ומחופה בחיפוי אבן בכל חזיתותיו. בחזית הראשית, חלונות גדולי מימדים עם קשתות אבן פונים לעבר הרחוב. הכניסה הראשית נמצאת מעל למפלס הרחוב ומוביל אליה גרם מדרגות רחב שבקצהו, משני עבריו, ניצבים פסלים של אריות המשקיפים על הנכנסים לבית. הבית מוקף משלושת צדדיו בחצר פרטית, עם דשא ירוק גזום בקפידה, פינות ישיבה מוצלות ועצי פרי. עץ המנגו בחצר היה כבר עמוס בפירות ועץ הגויאבות אמור להבשיל רק בסתיו, "בדיוק ביום ההולדת שלי", מספר טיבי.

גם בתוך הבית עצמו ניכרת השקעה בעיצוב, בניקיון וטיפוח, כאשר כל פינה כוללת אלמנט עיטורי כזה או אחר: נברשת גדולה, ארונית עם אוסף של כדי חרסינה, וילונות ושטיחים. המטבח יותר פונקציונלי ופחות מעוטר באופן יחסי, וכולל ארונות עץ אחידים. ד"ר טיבי תכנן ובנה את ביתו כך שבנו הבכור יוכל להתגורר בו בעתיד ביחידה נפרדת משל עצמו, שאליה כניסה נפרדת. הבן למד בטכניון, וכנראה ימשיך לתואר שני בבר אילן, ולדבריו של טיבי, הוא כלל לא אוהב את טיבה. בדומה לתושבים רבים בטיבה, טיבי לא נעזר באדריכל לתכנון הבית. הוא ובני משפחתו החליטו על העיצוב, ונעזרו במהנדס על מנת לערוך את התכניות.

יחסי פרטי-ציבורי

בשכונה החדשה, בשונה מן המרכז ההיסטורי כל בית בנוי כיחידה אוטונומית סגורה ומוקפת גדר, המגדירה יחסים ברורים בין פרטי וציבורי. גם החזית המפוארת הניצבת לכיוון הרחוב יכולה להתפרש כהצהרה, כסמל סטאטוס המגדיר מיהם יושבי הבית ומחדד את ההפרדה בין המרחב הפרטי והציבורי. רוב הפעילות, אם כן, מתרחשת במרחב הפרטי, בתוך הבית, כאשר המרחב הציבורי נותר כ"שארית" בלבד.

בהתאם להשקעה המאסיבית בבנייה הפרטית ולחוסר ההשקעה במרחב הציבורי ובשירותים הציבוריים, טיבה הפכה בשנים האחרונות לעיר שינה שכמעט לא מציעה לתושביה דבר מלבד מגורים. במרכז העיר נותרו מספר חנויות, סניפי בנק ובתי קפה, אך גם אלו פונים לקהל מצומצם. נשים, למשל, אינן נוהגות לשבת בהם. ד"ר טיבי מספר כי את הקניות המיידיות הוא עורך במינימרקטים שבסביבה, אך את הקניות הגדולות הוא עורך בסופר-מרקט בכוכב יאיר. בעבר הוא היה חבר גם בבריכה בכוכב יאיר. לטענתו, במשך שנים הוא ובני משפחתו היו מנויים בבריכת היישוב עד שהוחלט כי המנוי יתאפשר אך ורק לתושבי היישוב, ולא למבקרים.

סאג'ד מנסה לקדם פעילות תרבותית בעיר וכן את הקמתו של מרכז תרבות. "בכפר סבא, יש תיאטרון, יש תאורה, יש במה, יש כסאות. זה נשמע נורמלי, נכון?" שואל סאג'ד, "בטיבה אין את זה. יש עשרות מסגדים מפוארים אבל אין מרכז תרבות אחד וזה משפיע על אורח החיים. אין פה התפתחות של יצירה, של אמנות". מאחר והחברה בטיבה חלשה מבחינה סוציו-אקונומית, מסביר סאג'ד, נציגי ה"דת הפוליטית" מנצלים זאת לחיזוק כוחם הפוליטי, מגייסים כספי תרומות ובונים מסגדים. לדבריו, לעומת המחסור בגופי תרבות וחינוך, בעיר קיימים בין עשרים לשלושים מסגדים. "הדת הפכה למיינסטרים, ותרבות הפכה למילת גנאי", אומר סאג'ד. העמותה שהקים, "תשרין", מקדמת יוזמות רבות בנושא של מיגור האלימות ועורכת דיונים פנימיים על עתיד החברה והקהילה בעיר. כחלק מיוזמות אלו, פועלת העמותה גם בנושא חינוך וזיכרון. "משרד החינוך לא רוצה שנלמד מי אנחנו ומאיפה הגענו. אנשים לא יודעים את זה וזה שורש הבעיה. אנשים צריכים לדעת מי הם, מאיפה הם באים, מה קרה כאן. לא כדי להיות אויבים אלא בשביל לדעת את ההיסטוריה שלנו".

יחסים בין התושבים

ד"ר טיבי העיד כי הוא מכיר רבים מן התושבים המתגוררים בסמוך אליו. את חלקם הוא הכיר עוד לפני המעבר לשכונה ואת חלקם פגש באירועים הרבים אליהם הוא מוזמן. לגבי שאלתנו בנושא ריבים או חיכוכים הוא עונה שאין ריבים אך "כל אחד לביתו". התפיסה של "כל אחד לביתו" נוכחת גם בקושי לרתום את השכנים לפעילויות הקשורות לכלל האוכלוסייה. "אם רוצים לגייס את האנשים למשימות כמו חיבור לקו ביוב או סלילת הכביש – זה לא קל", אומר טיבי.

אחת התושבות טענה כי בטיבה, אנשים חיים מעבר ליכולתם הכלכלית רק על מנת ל"השוויץ" במותרות. אין להם בעיה להיכנס למינסו בבנק, כל עוד הם נוסעים במרצדס וכל עוד שהבת תלבש לגן שמלה ב-500 שקלים.

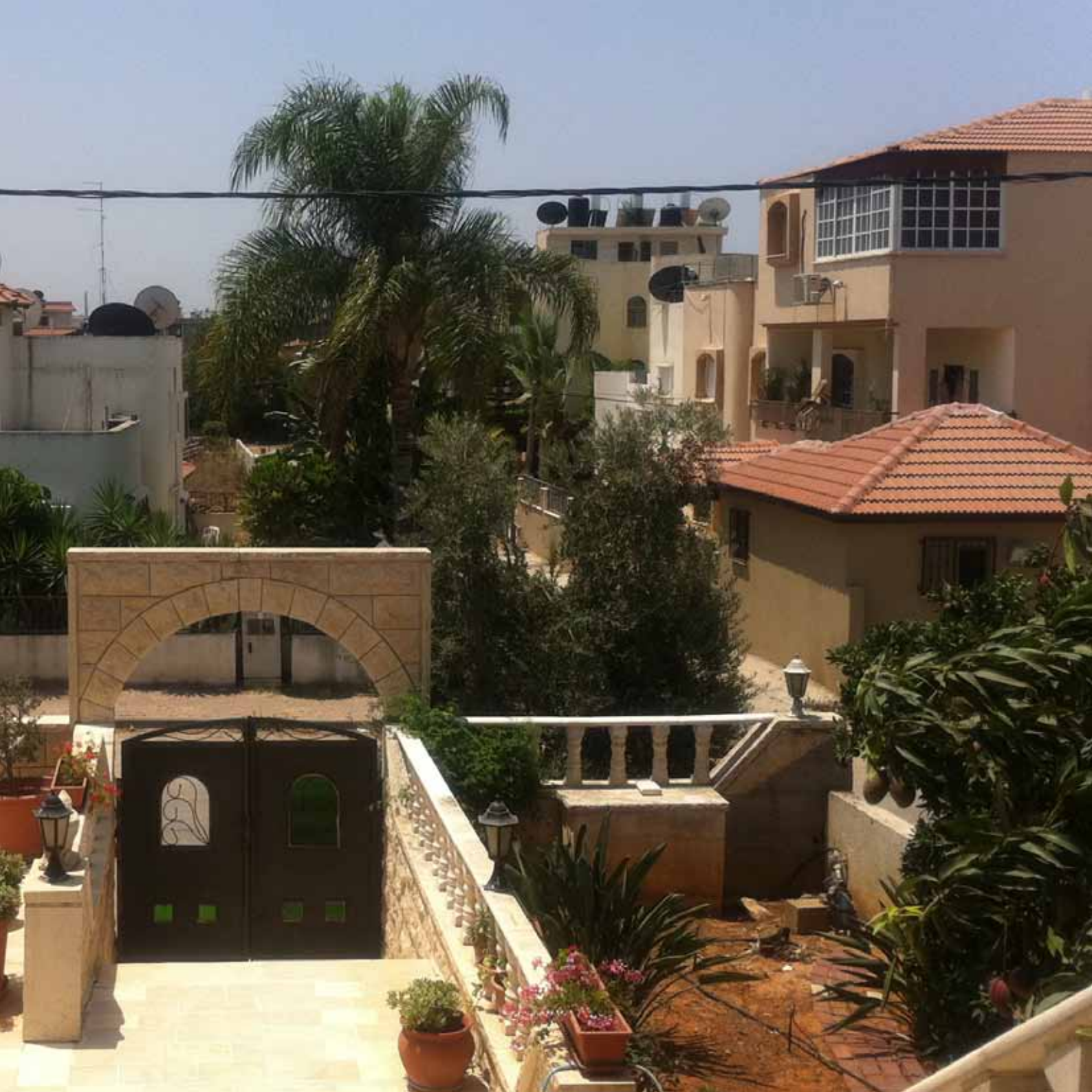
יחס לרשות

מאז שנת 2007 מתנהלת הרשות המקומית תחת ועדה קרואה שמונתה על ידי משרד הפנים, זאת לאחר שלאורך השנים התחלפו בעיר ראשי עיר שונים שייצגו את שתי החמולות המרכזיות בעיר (חמולת מסארוה וחמולת חאג' יחיא). לאחר שהעירייה שקעה בחובות של מאות מיליוני שקלים פוזרה מועצת העיר והוקמה ועדה קרואה שאמורה להישאר על כנה עד שנת 2013. הדעות לגבי הוועדה הקרואה חלוקות: לצד הביקורת נגד הוועדה והמנדט הממושך שניתן לה, חלק מהתושבים רואים בה הזדמנות להתנתק משלטון המבוסס על חמולות ולעבור ל"הנהגה זרה" שלא נגועה באינטרסים. עם זאת, הוועדה הקרואה אינה מקדמת פרויקטים לטווח ארוך אלא מטפלת בתשתיות ובתברואה בלבד. "זבל אוספים פה בטיבה – וזה נחשב בעיני העירייה להישג", אומר סאג'ד. "אין שירותי תרבות ופנאי, אין חזון, והעיר מתנהלת בכדי לשרוד".

ד"ר טיבי ביקורתית אף יותר כלפי הוועדה הקרואה. "אין למי לצעוק את הצעקה. אנשים מרגישים שאין כתובת", הוא אומר. טיבי פעיל חברתית בתחומים רבים, בין היתר מעורב בתכנית המתאר של העיר, אך הוא פוסל אפשרות להתמודד לתפקיד ראשות העירייה, כאשר יתקיימו בחירות. "בחלומות הכי גרועים שלי לא הייתי מוכן להיות ראש העיר של טיבה. אין סיכוי שהייתי מצליח. אתה חייב להשתמש באמצעים לא כשרים – ואת זה אני לא מוכן לעשות".

טייבה כמו רבות מן הערים הערביות בישראל, הינה סביבה הסובלת מקשיים רבים, כאלו הנובעים מהבעיות הפנימיות ואחרות מהאופן שבו הממסד מתייחס לרשויות אלו. טייבה סובלת מהתרוקנות מרכז העיר ומעזיבה של הדור הצעיר לסביבות עירוניות מעורבות.

עם התפתחותן של השכונות החדשות עזבו משפחות רבות את מרכז העיר, וכיום בתים רבים במרכז עומדים נטושים, ובתים אחרים מושכרים לאוכלוסיה ממעמד סוציו-כלכלי נמוך יחסית. מרכז העיר, למרות שהוא כולל חנויות ושירותים שונים, כבר אינו מתפקד כמוקד בעל משמעות. "כדי להחזיר את האזור לקדמותו צריך להשקיע יותר מבית קפה אחד פה או שם", טוען ד"ר טיבי שהתגורר במרכז העיר בעבר. "צריך להקים תשתיות, לשקם את הבתים, לפתוח בתי מסחר, להקים מדרחוב. זה פרויקט שהיה יכול להחיות את האזור הזה. בילדותי, היה שם שוק, והוא נסגר. אם היו פותחים את השוק מחדש, הבתים מסביבו היו מעלים את ערכם ואנשים היו חוזרים למרכז". בעיר שזקוקה באופן נואש למרחבים פתוחים ומבני ציבור, הפוטנציאל שטמון בחידושו של המרכז בולט לעין. גם הפתרון למצוקת הדיור, טוען ד"ר טיבי, נעוץ בין היתר בפיתוח מרכז העיר הוותיקה ובשיקומם של הבתים הישנים והוא מעלה מספר הצעות להתחדשות עירונית, כגון זירוז תכניות מפורטות שמתעכבות כבר שנים, קידום פרויקטים משמעותיים לפיתוח המרכז, (לרבות שיקום מבנים, הפיכת אזור המסחר למדרחוב, והוספת פונקציות ציבוריות ומסחריות למבנים סביב כיכר השאהיד), וכן קידום מיזמים ממשלתיים מטעם משרד הבינוי והשיכון, שיתאימו לאוכלוסיה ויתנו מענה למצוקת המגורים הקשה.

הפער בין הבנייה האורגנית, הצפופה, של מרכז העיר, לבין הבנייה של השכונות החדשות, משקף את תהליכי הפרבור שעוברת העיר בעשורים האחרונים. תהליכים אלו אינם שונים במהותם מתהליכי פרבור דומים שהתרחשו בערים רבות בישראל ובעולם. כמו שם, גם כאן זנחו בני מעמד הביניים והמעמד הגבוה את מרכזי העיר, והעדיפו לעבור לשכונות מרווחות יותר בשוליה. בטייבה, הטיפולוגיה המאפיינת את השכונה החדשה מבוססת על מבנים אוטונומיים, הניצבים במרכז המגרש, מוקפים בחדר ומנותקים לגמרי מהמרחב הציבורי – התפתחות שבמידה רבה מאמצת את הטיפולוגיה של הפרבר הישראלי-אמריקאי ונותנת לו פרשנות מקומית.

כתוצאה מאותם תהליכים, נותר המרחב העירוני בטייבה מפורק, פרגמנטי. אין כמעט כל קשר בין מרכז העיר לשכונות החדשות. הקשר הפיסי קלוש בשל תשתית שאינה מאפשרת הליכה או נסיעה בתחבורה ציבורית, וגם הקשר החברתי הולך ונחלש ככל שמרכז העיר מתרוקן מאנשים ושירותים. הדיירים עימם שוחחנו אינם מוצאים את מבוקשם בתוך העיר עצמה. גם מחסור במבני ציבור כמו אולם תרבות, מתנ"ס או ספריה ממשיך לרוקן את העיר מתכנים. בנוסף לקשיים פנימיים אלו, ניצבת בטייבה מול קשיים מבחוץ. המערכת הממסדית מגדרת את העיר, תוחמת אותה מכל כיוונה ביישובים חדשים ובמערכות תשתית לאומיות, פעולה המגבירה את לחצי הפיתוח הפנימיים, כמו גם מחזקת את החשד בין התושבים לממסד. אולי יותר מכל כועסים התושבים על מגבלות הפיתוח מערבית לכביש שש, באזור שהוכרז כשמורת טבע. בקשות לפיתוח נדחות "בשם הירוק", טוענים תושבים, אך אלו נדחות באופן בלתי אחיד. כאשר העיר ביקשה להקים מערבית לכביש שש מרכז ספורט, הבקשה נדחתה, אך במקביל אושרה הקמתה של תחנת רכבת, לא רחוק משם.

אך יותר מכל, העלה הסיור בטייבה את ההבנה כי המצב רחוק מלהיות 'שחור' ו'לבן'. מבני המגורים הגבוהים של היישוב צור יצחק הנראים בבירור משכונותיה הדרומיות של טייבה מעוררים מתח רב ביישוב. "אתה רואה את המפלצות האלה שלא משתלבות בנוף ואין להן קשר לאזור", אומר ד"ר טיבי, "והתושבים שם מתנגדים לאזור התעשייה של טייבה שפתאום מפריע להם, או לקריאות של המואזין לתפילות הבוקר". אולם, גם הווילות גדולות המימדים שבונים תושבי טייבה בחלקה הדרומי, שחלקן מיועדות למשפחות קטנות יחסית של ארבעה-חמישה אנשים בלבד, וההחלטה שלא להקצות שטחים למבני ציבור, מעוררות שאלות לגבי סדרי העדיפויות בתוך הרשות המקומית וכן לאורחות החיים וצרכיהם של התושבים.

אולם ניתן לשאוב אופטימיות כאשר משווים את טייבה, כעיר ערבית, לערים אחרות המיועדות לקהל יעד הומוגני, כמו ערים חרדיות למשל. בשונה מערים חדשות אלו, טייבה מציעה מגוון רחב יותר של אפשרויות, גם אם כיום הן נראות רחוקות ממימוש. אמנם זו אינה עיר מעורבת, כדוגמת רמלה, עכו או חיפה, אבל המרקם העירוני שלה מכיל בתוכו פוטנציאל להוות בסיס לתכנון עירוני מגוון, הטרוגני ועשיר. פוטנציאל זה נובע ממיקומה המרכזי, מהנגישות שלה לכבישים ראשיים, מהנתונים המרחביים שלה המאפשרים התחדשות עירונית, ומדור של צעירים עם רצון לחולל שינוי. "הדור הזקוף", כפי שהגדיר אותו דני רבינוביץ', הינו דור שנולד ברבע האחרון של המאה ה-20 ומייצג שינוי מהותי המתחולל באוכלוסייה הפלסטינית בישראל. במרכזו של השינוי עומד המאבק להשגת זכויות ומעמד במדינת ישראל (בה הם חיים כאזרחים), תוך גיבוש זהותם הפלסטינית. דור זה מבקש שינוי חברתי גם פנימה. אולם השינוי, אם יקרה, מחייב שינוי משמעותי ביחס הממסד ורשויות התכנון לערים הערביות בישראל.

המעבדה לעיצוב עירוני

המעבדה לעיצוב עירוני

החוג לגיאוגרפיה וסביבת האדם

אוניברסיטת תל אביב

טלפון: 03-6405169

פקס: 03-6406862

דוא"ל: lcud@post.tau.ac.il

ראש המעבדה

ד"ר אדר' טלי חתוקה

צוות החוקרים

אדר' רוני בר

אדר' מיכאל יעקובסון

אדר' הילה לוטן

אדר' מרב בטט

מתכננת ג'סיקה פיין

החוברת המלאה ניתנת להורדה באתר המעבדה <
<http://www.lcud.tau.ac.il/case-studies-corner>

המעבדה לעיצוב עירוני
אוניברסיטת תל אביב

